

Pojavljivanje bjelonokte vjetruške (*Falco naumanni* Fleischer, 1818) na Kupreškom polju

GORAN TOPIĆ¹, DRAŠKO ADAMOVIĆ², JOVICA SJENIČIĆ², BILJANA RANKOVIĆ³

Topić, G., Adamović, D., Sjeničić, J., Ranković, B. 2014/2016: The appearance of Lesser Kestrel (*Falco naumanni* Fleischer, 1818) in Kupreško polje

During the period from 26.08.2016 to 08.09.2016 the Lesser Kestrel was observed on three occasions in Kupreško polje, in Zloselo and Rilić. Those observations, with a maximal abundance of 84 individuals on 01.09.2016 are the result of pre-migratory dispersion activities, typical for this species. Out of 13 karst poljes in which the regular bird monitoring was performed during autumn, this species was recorded only in Kupreško polje.

Key words: Lesser Kestrel, Kupreško polje, observations

UVOD

Bjelonokta vjetruška (*Falco naumanni*) je mali, migratorni soko, holarktičkog rasprostranjenja. Uglavnom naseljava mediteranski region, mada se areal ove vrste pruža preko obala Crnog mora i centralne Azije sve do Mongolije i sjeveroistočne Kine (Hagemeyer & Iankov 1997). Gnijezdi se u šupljinama stijena, u otvorima zidova zgrada, te škrapama na tlu (Mikulić et al., 2013). Tokom sezone gniježđenja nastanjuje otvorena staništa sa kamenjarima, stepe, polupustinje, kao i ekstenzivno obrađene poljoprivredne površine (Cramp, 1998). U ishrani mu dominiraju krupni insekti, najčešće tvrdokrilci (Coleoptera) i pravokrilci (Orthoptera), ali često lovi i sitne sisare, guštere i, rjeđe, ptice (Pantone et al., 1999; Bux et al., 1997). Tokom sezone gniježđenja naseljava niže predjele. Nakon izlijetanja iz gnijezda mlade jedinke su u disperziji, te se pojavljuju i na većim visinama. Smatra se da se sa povećanjem gustine populacije disperzivne aktivnosti povećavaju (Negro et al., 1997), čime se smanjuje intraspecijska kompeticija sa adultnim jedinkama (Morton et al., 1991; Baker, 1993). Pred seobu ka konačnim zimskim destinacijama u subsaharskoj Africi, bjelonokte vjetruške se zadržavaju na tradicionalnim okupljalištima gdje mitare i nakupljaju energetske rezerve za dugu i iscrpljujuću seobu (Olea et al., 2004; Bondi & Sara 2016). Pored toga, u ovoj fazi, mlade ptice se uče socijalnom ponašanju, što je od značaja za regulaciju vijabilnosti populacije (Blanco et al. 1993, Blanco & Tella 1999), zatim da samostalno pronalaze hranu i da izbjegavaju predatore i opasnosti u kontaktu sa čovjekom (Anders et al. 1998; Beauchamp 1999; Blanco and Tella 1999). Najpoznatije veliko okupljalište ove vrste u regionu nalazi se u dolini Crnog Drima u Albaniji, gdje se bilježi 4000-6000 ptica (Minias et al., 2009; Bino et al., 2016). U manjem broju prezimljavaju u mediteranskom bazenu (Cramp 1998).

¹ Ornitološko društvo "Naše ptice", Semira Frašte 6, 71000 Sarajevo, naseptice@hotmail.com

² Društvo za istraživanje i zaštitu biodiverziteta, Brace Potkonjaka 16, 78000 Banja Luka

³ Majke Jevrosime 45, 11000 Beograd, biljana.rankovic@yahoo.com

Do devedesetih godina XX vijeka, bjelonokta vjetruška sigurno je gnijezdila u Bosni i Hercegovini u Popovom polju, na Bregavi, u Stocu, kao i u Počitelju (S. Marinković, viva voce). Na popisu ptica zabilježenih u Bosni i Hercegovini označena je kao gnjezdarica, ali se ne ističu lokacije kolonija (Kotrošan, 2008/2009). Prema novijim istraživanjima na navedenim lokalitetima, postoje indicije da ova vrsta još uvijek gnijezdi u Popovom polju (D. Kotrošan, viva voce). U recentnom periodu, u zemaljama okruženja, gniježđenje bjelonokte vjetruške potvrđeno je samo u Hrvatskoj na ostrvu Dolin pored Raba u populaciji od 25 gnijezdećih parova (Mikulić et al., 2013). U istom radu, ističe se da su najbliže gnijezdeće populacije navedenoj koloniji bjelonokte vjetruške u Makedoniji i Italiji, ne navodeći Bosnu i Hercegovinu. U Crnoj Gori ova vrsta ima status izumrle gnjezdarice, dok se rijetko bilježi na migraciji (Saveljić & Jovičević, 2015). U Srbiji se smatra malobrojnom i povremenom gnjezdalicom (Puzović et al., 2015).

Iako je ova vrsta bila predmet mnogih studija, glavna odmorišta, migratorne rute i zimovališta još uvijek nisu dovoljno poznati (Bondi & Sara, 2016) zbog čega svako posmatranje ima izuzetan značaj za zaštitu i poznavanje ekologije vrste. Podaci iz ovog rada prikupljeni su tokom redovnog monitoringa ptica na kraškim poljima jugozapadne Bosne sa ciljem ispunjavanja kriterijuma za IBA područja.

METODE

Kupreško polje se nalazi u jugozapadnom dijelu Bosne i Hercegovine. Ovo kraško polje smješteno je na 1150-1200 m nadmorske visine, sa svih strana okruženo visokim planinama među kojima dominiraju Malovan, Plazenica, Stožer i Mali Vitorog. Polje se pruža u pravcu sjeveroistok-jugozapad. Dugo je 24 km i široko 10 km. U sjevernom i sjeverozapadnom dijelu dominiraju suve livade sa brojnim vrtačama. Kroz centralni dio protiče rijeka Mrtvica, dok kroz sjeveroistočni i jugoistočni dio polja protiče rijeka Milač. Šira zona uz obale rijeka obrasla je barskom vegetacijom. Tokom vlažnih perioda godine, posebno u proljeće, određeni dijelovi polja plave.

Od sredine marta pa do kraja 2016. godine vršena su redovna ornitološka istraživanja na kraškim poljima jugozapadne Bosne: Kupreško polje, Šuičko polje, Pašića polje, Grahovsko polje, polje Marinkovci, Glamočko polje, Podrašničko polje, Petrovačko polje, Dugo polje, Bjelajsko polje, Medeno polje, Vedro polje i Lušci polje. U navedenom periodu, sva polja su pokrivena istraživanjem najmanje jednom u mjesecu. Ptice su brojane sa površine iz tačke ili nasumično pretraživanjem terena (Gregory et al., 2004).

Za posmatranje ptica korišteni su dvogled (Minox BF 8x42) i durbin (Minox md 62 karakteristika 20-45x), dok su nalazi dokumentovani fotoaparatom (Fuji HS10, 30 X zoom).

REZULTATI I DISKUSIJA

Prilikom prolaska kroz Kupreško polje, pred zalazak sunca, 26.08.2016. godine u selu Zlosela, 5 km zapadno od Kupresa primijećeno je veliko mješovito jato od preko 200 primjeraka sastavljeno od sive vjetruške (*Falco vespertinus*) i bjelonokte vjetruške (*Falco naumanni*). Na osnovu proporcionalnog udjela jedne i druge vrste procijenili smo da je u jatu bilo oko 150 sivih i 50 bjelonoktih vjetruški. Većina ptica pristizala je iz jugozapadnog

i jugoistočnog pravca da bi se zadržavale na električnim vodovima i četinarima u Zloselima. Zbog izuzetno velikog automobilskeg prometa na putu u tom trenutku, ova pojava nije do kraja ispraćena. Pošto su ptice tek bile počele da pristižu na spavanje, pretpostavlja se da je ukupan broj znatno veći. Na istom lokalitetu, 01.09.2016. godine, takođe u večernjim časovima, evidentirane su 84 bjelonokte vjetruške i samo dvije sive vjetruške. Bjelonokte vjetruške posmatrane su u Kupreškom polju još 08.09.2016. godine u Zloselima 12 primjeraka i isti broj u Riliću, 15 km jugoistočno od Kupresa. U kasnijim izlascima na Kupreško polje, bjelonokte vjetruške nisu posmatrane.

Slike 1. i 2. Bjelonokta vjetruška na Kupreškom polju 01.09.2016. (Foto: Goran Topić)
Figures 1. and 2. Lesser Kestrel in Kupreško polje on 01.09.2016. (Photo: Goran Topić)

U istom periodu obilažena su i druga polja u okolini: Ravno, Šuičko, Glamočko, Livanjsko, Pašića polje, Grahovsko, Marinkovačko, Podrašničko, Lušci polje i polja oko Petrovca, ali ni u jednom od njih nisu posmatrane ove vrste.

Odakle ovo jato dolazi na Kupreško polje nemoguće je pouzdano ustanoviti bez očitavanja prstenova sa markiranih jedinki, ali poznavajući distribuciju ove vrste u regionu, možemo pretpostaviti da dolaze iz najmanje jednog od sledeća četiri područja:

- a) Krećući se u pravcu jugoistoka ka konačnoj zimskoj odrednici u Africi, lutajući u potrazi za hranom, dio Italijanske populacije iz oblasti Emilija Romanja može da prođe kroz našu zemlju. Međutim, veličina gnijezdeće populacije iz ove regije, u Modeni 4 para (Giannella & Gemmato, 2007) i u Parmi 9-10 parova (Roscelli, 2007), ne odgovara maksimalnoj brojnosti ptica zabilježenih na Kupreškom polju.
- b) Ne treba isključiti ni mogućnost da su ptice iz Albanije, gdje su do sada registrovana velika okupljališta sa maksimalnim brojnostima od 3500-4000 jedinki u oblastima Đirokastra, Kolonja i Lušnja (Bino et al., 2016), krenule ka sjeveru te naše povoljne hranidbene uslove na Kupreškom polju i tu se zadržale određeno vrijeme pred seobu. U prilog ovoj tvrdnji idu nalazi iz Španije gdje su bilježena disperzivna kretanja i do 578 km ka sjeveru (Garcia Fernandez, 2000).

- c) Zatim, ove ptice mogu da dolaze sa tradicionalnih gnjezdilišta u Hercegovini. Iako nema dovoljno podataka, na osnovu novijih posmatranja postoje indicije o postojanju gnjezdilišne kolonije u okolini Popovog polja. Na ovom lokalitetu teško da postoji dovoljno velika kolonija koja bi se mogla povezati sa brojem ptica viđenih na Kupreškom polju, ali, s obzirom da se radi o društvenoj vrsti, postoji mogućnost udruživanja sa jedinkama iz drugih kolonija regiona.
- d) Najveća vjerovatnoća je da se radi o pticama sa ostrva Dolin, koje je od Kupreškog polja udaljeno oko 200 km. Nakon gniježđenja navedena vrsta redovno se viđa na Velebitu. U nedostatku hrane uslijed suše, bjelonokte vjetruške su mogle da se pojave i na Kupresu. Međutim, u periodu od 25-30. avgusta 2016. godine, na livadama Bokanjačkog blata desetak kilometara od Zadra, zabilježeno je jato od 50-ak primjeraka ove vrste (Josip Ledinščak, viva voce). Ukoliko su ptice sa Kupresa došle iz Hrvatske, sravnjivanjem maksimalno zabilježenog broja ptica sa Kupresa i iz okoline Zadra iz približno istog perioda, otvara se mogućnost da pored Rabske populacije u regionu postoji bar još jedna neotkrivena kolonija ove vrste.

U Bosni i Hercegovini nema objavljenih savremenih podataka o pojavljivanju ovako velikog broja bjelonoktih vjetruški u jesenjem periodu, što ovaj nalaz čini veoma interesantnim. Tokom jesenje seobe, vrsta migrira u manjim jatima i rijetko se duže zadržava na jednom lokalitetu (Bondi & Sara, 2016). Na Kupreškom polju ptice su posmatrane 18 dana sa maksimalnom brojnošću od 84 primjerka što može da bude rezultat lokalne invazije plijena koja je privukla ptice u disperziji. Međutim, u razgovoru sa lokalnim stanovništvom, saznali smo da se na ovom polju tokom prolječne i jesenje seobe redovno pojavljuju "jata malih sokolova", ali nije poznato da li se radi o sivim ili bjelonoktim vjetruškama. Ukoliko u obzir uzmemo i česta okupljanja na istim lokalitetima duži niz godina (Bino et al., 2016; Premuda et al., 2007; Olea et al., 2004; Ceccarelli et al., 2010), navedeni nalaz indicira da se u datom posmatranju možda ne radi o slučajnom pojavljivanju ptica u disperziji ili na migraciji, već da na Kupreškom polju postoji stalno predmigracijsko okupljalište ove vrste.

Objašnjenje navedene pojave može se tražiti u uslovima staništa koji vladaju u Kupreškom polju, meteorološkim prilikama i količini dostupne hrane. U ovom polju dominiraju otvorene livade sa pašnjacima na kojima se napasaju krave i ovce, održavajući tako nisku travu. Za razliku od drugih kraških polja koja su značajno devastirana, antropogeni uticaji u Kupreškom polju nisu naročito izraženi. Od svih polja u Bosni i Hercegovini, Kupreško je smješteno na najvećoj nadmorskoj visini, okruženo visokim planinama, što smanjuje uticaj sušnog vazdušnog talasa iz Mediterana. U poljima u okolini, vegetacija je isušena uslijed dugog i toplog ljeta, dok je na Kupresu u septembru trava još uvijek zelena, sa obiljem skakavaca, zrikavaca i drugih krupnih insekata. Sve ovo daje idealne uslove za odmor i ishranu sive i bjelonokte vjetruške tokom jeseni.

ZAKLJUČCI

Period nakon završenog gniježđenja, kada se bjelonokte vjetruške okupljaju u jata, u kojima se mlade ptice osamostaljuju, uče socijalnom ponašanju, da izbjegavaju predatore i pronalaze hranu izuzetno je osjetljiv i od neprocjenjivog značaja za

konzervaciju i očuvanje vrste. U Bosni i Hercegovini nema objavljenih savremenih podataka o okupljalištima bjelonokte vjetruške, što navedeno posmatranje čini veoma interesantnim, a takođe značajno doprinosi poznavanju biologije date vrste.

Stanje populacije bjelonokte vjetruške u Bosni i Hercegovini nije dovoljno poznato. U narednom periodu neophodno je uložiti velike napore da se ispituju tradicionalna gnjezdilišta iz prošlosti, kao i potencijalna okupljališta u predmigratornom periodu i da se ustanovi status vrste. Ukoliko se utvrdi da se bjelonokte vjetruške redovno okupljaju na Kupreškom polju tokom dva do dva i po ljetna mjeseca ove lokalitete možemo smatrati njihovim tradicionalnim okupljalištima i tražiti njihovu zakonsku zaštitu. S druge strane, ukoliko se dokaže gnježđenje, primijeniti adekvatne mjere aktivne zaštite, koje uključuju postavljanje kutija za gnježđenje i zaštitu staništa na kojim se ptice hrane, da bi se pomoglo njenom oporavku i širenju.

ZAHVALNICA

Autori se zahvaljuju Draženu Kotrošanu, Saši Marinkoviću, Adrianu Tomiku, Darku Saveljiću, Josipu Ledinščaku, Krešimiru Mikuliću i Daliborki Stanković na ustupljenim podacima i prikupljanju literature.

LITERATURA

- Anders, A. D., Faaborg, J. & Thompson, F. R., 1998: Postfledging dispersal, habitat use, and home-range size of juvenile Wood Thrushes. *Auk* 115:349–358.
- Baker, R.R. (1993): The function of postfledging exploration: a pilot study of three species of passerines ringed in Britain. – *Ornis Scandinavica* 24 (1): 71–79.
- Beauchamp, G., 1999: The evolution of communal roosting in birds: origin and secondary losses. *Behav. Ecol.* 10:675–687.
- Bino, T., Saliaj, O., Xeka, E., Topi, M. (2016): Workshop in Plovdiv, Bulgaria, 4–8 October 2016.
- Blanco, G., Fargallo, J. A., & Cuevas, J., 1993: Seasonal variations in numbers and levels of activity in a communal roost of choughs *Pyrrhocorax pyrrhocorax* in central Spain. *Avocetta* 17:41–44.
- Blanco, G. & Tella, J.L., 1999: Temporal, spatial, and social segregation of Red-billed Choughs between two types of communal roost: a role for mating and territory acquisition. *Anita. Behav.* 57:1219–1227
- Bondi, S. & Sara, M. 2016: Satellite tracking on migration and wintering of Sicilian Lesser Kestrel. Workshop in Plovdiv, Bulgaria, 4–8 October 2016.
- Bux, M., Pantone, N., Massa, B., Malacarne, G., Rizzi, V. & Palumbo, G., 1997: Primi dati sull'alimentazione della popolazione di Grillaio (*Falco naumanni*) dell'Italia peninsulare (Puglia e Basilicata). *Atti IX Conv.Ital.Ornit., Avocetta*, 21: 112.
- Ceccarelli P. P., Casadei, M., & Samori, M., 2010: Recent late-summer records of Lesser Kestrel (*Falco naumanni*) Fleischer, 1818) in the Forlì Cesena hills. *Quad. Studi Nat. Romagna*, 31: 51–60.
- Cramp, S. (ed.), 1998: The Complete Birds of Western Palearctic on CD-ROM. – Oxford University Press, Oxford.
- García Fernandez, J., 2000: Dispersión premigratoria del cernicalo primilla (*Falco naumanni*) en España. *Ardeola*, 47: 197–202

- Giallnella, C. & Gemmato, R. 2007: Il Grillaio nelle Terre Verdiane nel 2007 - Picus,33 (2): 159-160.
- Gregory, R.D., Gibbons, D.W. & Donald, P.F., 2004: Bird census and survey techniques. In: Sutherland W.J., Newton I. et Green R. E. [eds.]: Bird Ecology and Conservation; a Handbook of Techniques. Oxford University Press, Oxford: 17-56.
- Hagemeijer, W.J.M & Iankov, P., 1997: Lesser Kestrel (*Falco naumanni*). pp. 178–179 In: Hagemeijer, W.J.M & Blair, M.J. (eds.): The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. – T & A D Poyser, London
- Kotrošan, D., 2008/2009: Dopune i korekcije popisu ptica zabilježenih u Bosni i Hercegovini od 1888. do 2006. godine. Bilten Mreže posmatrača ptica u Bosni i Hercegovini, 4-5(4-5): 72-85..
- Mikulić, K., Budinski, I., Čulina, A., Jurinović, L.&Lucić, V. 2013: The return of the lesser kestrel (*Falco naumanni*), as a breeding bird to Croatia. *Acrocephalus* 34 (156/157): 71–74.
- Minias, P., Kaczmarek, K., Piasecka, A. & Kuncewicz, M., 2009: Large roost of Lesser Kestrels in southeastern Albania. – *Journal of Raptor Research* 43 (2): 166–167.
- Morton, M.L., Wakamatsu, M.W., Pereyra, M.E. & Morton, G.A., 1991: Post fledging dispersal, habitat imprinting, and philopatry in a montane, migratory sparrow. *Ornis Scandinavica* 22 (2): 98–106.
- Negro J. J., F. Hiraldo and J. A. Donázar. 1997. Causes of Natal Dispersal in the lesser kestrel: Inbreeding Avoidance or Resource Competition? *Journal of Animal Ecology* 66: 640-648
- Olea, P.P., R. Vera, A. De Frutos and H. Robles. 2004. Premigratory communal roosts of the lesser kestrel in the boreal summer. *Journal of Raptor Research* 38 (3): 278-282
- Pantone, N., Bux, M. & Scillitani, G., 1999: Dieta del Grillaio (*Falco naumanni*) nell'Italia peninsulare. *Avocetta*, 23: 171.
- Premuda, G., Ceccarelli, P.P., Fusini, U., Vivarelli, W.&Leoni, G., 2007: Eccezionale presenza di Grillaio, (*Falco naumanni*), in Emilia- Romagna in periodo post-riproduttivo. *Riv. ital. Orn.*, 77: 101-106.
- Puzović, S., Radišić, D., Ružić, M., Rajković, D., Radaković, M., Pantović, U., Janković, M., Stojnić, N., Šćiban, M., Tucakov, M., Gergelj, J., Sekulić, G., Agošton, A. & Raković, M. 2015: Ptice Srbije: procene gnezdilišnih populacija 2008-2013; procene trendova populacija 1980-2013. Društvo za zaštitu i proučavanje ptica Srbije, Novi Sad.
- Roscelli, F. 2007: La nidificazione del Grillaio nella Bassa Modenese - Picus,33 (2): 160.
- Saveljić, D., & Jovičević, M., 2015: Popis ptica Crne Gore sa bibliografijom. Centar za zaštitu i proučavanje ptica. Podgorica.

SUMMARY

When passing through the Kupreško polje on 26.08.2016, the large mixed flock of about 200 individuals of small falcons was observed in the village of Zlosela, 5 km west of Kupres. It was estimated that the flock comprised of about 150 Red-footed Falcons (*Falco vespertinus*) and about 50 Lesser Kestrels (*Falco naumanni*). The largest number of Lesser Kestrels, 84 individuals, was observed in the same locality on 01.09.2016, in the flock with two Red-footed Falcons. The Lesser Kestrels were recorded in Kupreško polje until 08.09.2016. According to the local people, the similar phenomenon was observed at the same site during the previous seasons as well. During the same period when those birds were seen, the regular monitoring was performed in 14 other karst poljes in the surroundings, but the Lesser Kestrel was not recorded. If we consider the number of birds and the length of their stay in Kupreško polje, it can be concluded that this is not

an accidental passing on migration, but a premigratory gathering typical for this species, important for accumulation of energy reserves for a long migration, moulting and socialization of young individuals. Since the marked individuals were not observed, it is not possible to reliably determine where those birds came from, but it is most likely that this is a population from the Dolin island in Croatia, or, based on indications of breeding activity, these birds may originate from Herzegovina. It is less likely that this population is from Italy or from the traditional gathering sites in Albania.